

A „GYILKOS SZÓ” POÉTIKÁJA

A Pardon-glosszák jelentésképző eljárásairól

1

Az *Új Nemzedék* nevezetes glosszarovata, a *Pardon* 1919. október 1. és 1921. augusztus 20. között több mint ötszáz glosszát közölt. A rovatot, mint az ma már ismert, Kosztolányi Dezső találta ki, „szerkesztette” és (igen kevés kivétellel) írta. A *Pardon* nemcsak a lap leghírhedtebb zsurnalisztikai újítása lett, de alighanem leghatásosabb „harci” eszköze is. Az ötletgazda és kivitelező Kosztolányi ugyanis nemcsak jelentős író volt, de nagy rutinú újságíró is, edzett debatter, aki feladatát – az ellenforradalmi „kurzus” hatásos publicisztikai képviselőtét – a maga „kommunikációs” adottságai szerint végezte el. A világos (és általa is vállalt) *politikai cél* (az ellenfelek lejáratása és hiteltelenítése), a rövid, jól fogyasztható és nagy rendszerességgel olvasók elé kerülő *műfaj* és az *írói kifejezőeszközök* birtoklása hatásos és nehezen közömbösíthető „fegyvert” teremtett. Maga a műfaj a magyar sajtó történetében nem volt teljesen előzménytelen, *A Hét* egyik hatásos megszólalási lehetősége már a *Toll és Tőr* rovat volt (amelyet mint *A Hét* egykori munkatársa, Kosztolányi belülről, működés közben ismert meg), de a *Pardon* a *Toll és Tőr*höz képest két lényeges ponton is újított. Egyrészt tudatosan rosszhiszemű lehetett, nem „igazat”, hanem csak hatásosat és ütőset akart írni. Másrészt, alkalmazkodva a kiélezett magyar politikai-történeti helyzet atmoszférájához és végletes harci logikájához, élesebbre köszörülte fegyverét. Kosztolányi mint „művész” oldotta meg politikai feladatát. Felesége, Harmos Ilona, amikor a bécsi emigránsok előtt kifecsegte a titkot, amelyet az író egyáltalán nem kívánt „népszerűsíteni”, meglehetősen nyíltsággal közvetítette Kosztolányi szakmai önképét. A Dezső egy művész, mondta, és mint művész művészi formát talált ki a maga publicisztikájához (Göndör Ferenc átiratában „Az *Új Nemzedék*ben a *Pardon*-rovatot ő teremtette meg, mert ő egy művész, és ennek a harcos, polemikus iránynak is művészi formát talált” [Göndör, 1921: 5–6.]).

A glosszák önreflexív gyakorlata alkalmilag árnyalta és megerősítette ezt az önképet. Az egyik viszonylag korai (1919. dec. 18-i) glossza az „úriemberek” udvariassági formulájával hozta összefüggésbe a pardonozást. „Ezt a kis szót [tudniillik a pardont] úriemberek akkor szokták mondani, mikor valakinek véletlenül a lábára léptek, vagy meglöktek valakit.” (Gl 102.) Ez a magyarázat természetesen már ekkor is „finoman” eufemizál, és csak a rivális lapok utánzásaira reagál így. Nem sokkal később (1920. jan. 14-én) azonban e rovat már saját önreflexiójában is mint „harcos és verekedő rovat” jelenik meg, „amelyben a politika napi csatáit vívjuk meg” (Gl 131.). És az érvelés önjellemzése is ez: „a mi igazságtól és harctól izzó soraink” (Gl 131.). 1920 karácsonykor pedig még az alkalomhoz igazodó stílusban is „a pardonok harci kattogásá”-ra utal (Gl 257.). S ehhez az „újnemzedékes” vitriolos változathoz Kosztolányi igen magas művészi színvonalú „irodalmi” inspirációt (és egyben „igazolást”) is kapott – az ellenreformáció korának hitvitáiból, jelesül kardinális Pázmány ellenfeleit pocskondiázó briliáns vitairataiból, amelyek (igaza volt „Dezirének”) nyelvi remeklések (vö. Lengyel 2020). Pázmányt mint előfutárt, de ösztönző szerepét némileg még rejtve, már az egyik korai *Pardon*ban is emlegette (Gl 79.),

nyelvéről pedig – hol máshol, mint a „zsidó” *Nyugatban* – magisztrális esszét, afféle műhelytanulmányt is írt (Kosztolányi 1920). Számára a „magyar” Pázmány aktuális *minta* és *igazolás* lett.

A hamisrealitás-termelés, nem kétséges, benne van a modern tömegmédiák működésében mint az intézmény kognitív lehetőségében. A média mindig egy közvetlenül nem ellenőrizhető bizalmi viszonyra alapozva dolgozik, s e bizalommal élni és visszaélni egyaránt lehet. Ezt a lehetőséget természetesen nem Kosztolányi találta ki, de rutinos újságíróként már neki is voltak ilyen jellegű tapasztalatai, szembesült e lehetőséggel, és az *Új Nemzedéknél* „szintet lépett”. A *Pardon* a magyar sajtó történetében új fázisa (és szintje) a hamisrealitás-termelésnek. A rovat realizált valamit, ami addig ilyen tiszta formájában nem létezett nálunk, és a virtualitást kommunikációs indíttatássá változtatta.

Harmos Ilona, a bécsi emigránsok előtt fecsegve, öntudatlanul is valami nagyon lényegeset árult el az újságíró Kosztolányiról, amikor egyebek közt azt is elmondta, Dezső szerint a „Bangha nagyon okos ember, de mint újságíró teljesen leromlott, és csupa közhelyeket ír” (szavait idézi: Göndör 1921: 5–6.). Ez nem a „főnök” bírálata a „munkatárs” részéről, ez indirekt műhelyvallomás. A distinkció (okos ember/leromlott újságíró) ugyanis Kosztolányi szakmai nézőpontjára világít rá. Úgy látta (s ezért mondta Banghát okosnak), hogy Bangha Béla, „a harcos katolicizmus” médiavezére a politikai helyzetet és az ebből fakadó „magyar célokat” „jól” (azaz az akkori Kosztolányival nagyjából azonosan) ismerte föl. De azt – s ezért mondja „leromlott” újságírónak – hatásosan megírni (már) nem volt képes. Hogy Kosztolányi íráskészsége, jól gondozott verbális képzelete felől nézve Bangha íráskészsége elégtelennek minősült, érthető és tárgyilag is megalapozott minősítés. Az viszont, hogy Bangha atyát mégis „nagyon okos”-nak ítélte (még a családi asztal bizalmas légkörében is), csak azzal magyarázható, hogy kettejük diagnózisa egyezett, sőt Bangha alighanem ösztönzően is hatott rá. (Kettejük közös „katolicizmusa” nem hittani, hanem – par excellence – „politikai” katolicizmus volt; Kosztolányi a *Pardonok* idején sem volt „hívő”, „vallásos” ember.)

Kosztolányi apportjának a Banghával való szövetkezésbe a „kommunikatív” (nyelvi-retorikai) hatásosság napi prezentálása tekinthető. A *Pardonokban* Bangha és Kosztolányi politikai elképzelései és Kosztolányi írni tudása, nyelvi ereje egyesült. Igen kártékony módon. Új észjárást és új politikai idiómát teremtve.

2

A Kosztolányi-apologetika sokáig a szerzőség tagadására épített, s így elterelte a figyelmet a lényegről: a glosszák nyelvi, mondhatnánk „poétikai” megoldásairól. Márpedig a *Pardonok* igazi innovációja nem az antiszemizmus vagy/és a kommunista- és liberalizmusellenesség volt (ezek külön-külön is, együtt is teljesen átjárták az akkori közbeszédet, képviselőtükhöz sok bátorság és eredetiség már nem szükségeltetett), még csak nem is az erőszak bővölete. (Ekkor még, s ez mélyen jellemző, a hóhér is azzal büszkélkedett, hogy részt vett „Korvin-Klein Ottó” vagy éppen „Cserny Jóskaék” nagyüzemi akasztásában, a kivégzéseket pedig népes közönség bámulta.) Az újítás mindezeknek a mediális terítésében, a nyelvi megoldásokban és nem utolsósorban a jelentésképzés nyelvi kognitív apparátusában lelhető föl.

Kosztolányi kreativitása leginkább *szóválasztásaiban* és *metaforáiban* érhető tetten. Ez látszólag csupán stíluskérdés, de ha jobban belegondolunk, jóval többről és lényegében másról (másról is) van szó. Ezekben a nyelvi alakzatokban zajlik le ugyanis az a kognitív metamorfózis, amely – tisztára nyelvi eszközökkel – új, többletjelentést ad a mondatoknak. Nyelvi eszközeinek a funkciója összetett. Egyrészt (s a szemléltető számára ez ötlük föl

a leggyorsabban) a befogadás megkönnyítése, vagyis – leegyszerűsítve a dolgot – a *hatásfokozás*. Másrészt, s ez már bonyolultabb funkció, a jelentésátrendezés folyamatának elfedése, elrejtése, s így az előállított, új jelentésnek evidenciaként való prezentálása. A glosszák ugyanis mindig valamely előzetes politikai döntést akarnak elfogadtatni, evidens jelentéssé változtatni – a meggyőzés nyelvi apparátusa ezt a célt szolgálja.

E cikk a *Pardon*-rovat glosszáinak *metaforikáját* igyekszik bemutatni. Nem rekapitulálja azt a szerteágazó filológiai anyagot, amelyet az eddigi kutatás pro és kontra fölszínre hozott, nem bocsátkozik szerzőségi és egyéb, mára többnyire teljesen elévült viták felmелegítésébe, s nem kíván „moralizálni” sem – jóllehet erre az elemzett anyag bőven adna lehetőséget. Pusztán leírni és bemutatni kívánja a glosszák nyelvi és kognitív sajátosságait. Az eddigi értelmezésekben ugyanis éppen a lényeg, a glosszák *jelentésképző* teljesítménye marad homályban. Márpedig a *Pardon*-rovat glosszái egy nagyon fontos történeti határhelyzetben, a nagy váltóátállításkor jelentősen befolyásolták a magyar közélet beszédmódját, „önjáró” sztereotípiáinak kialakulását és megszilárdulását. Ez a szerep persze nem teljesen azonos az *eszmék* termelésével; a kor uralkodó eszméit mások, mindenekelőtt Prohászka Ottokár püspök, a történész Szekfű Gyula és a maga felemás, önmagával is gyakran inkongruens módján az író Szabó Dezső hozta fölszínre. De a *Pardon* félezer glosszája volt a talán legjelentősebb *transzmisszió* ezeknek az eszméknek a fogyaszthatóvá tételéhez.

A „magyar”, radikális antiszemitizmus egy negyedszázadon át Kosztolányi nyelvén szólalt meg.

Ideális esetben a glosszák teljes, ide vonatkozó anyagát be kellene mutatnunk, a maguk egészében demonstrálva azt a nyelvi-kognitív metamorfózist, amely e szövegekben lezajlott. Ez azonban terjedelmi okokból most nem oldható meg. Így, kommentált példatár helyett csak ízelítőt adunk a folyamatról, kijelölve irányát, csomópontjait, szerzője motivációját, ám ezt koncentráltan, a lehető legnagyobb plaszticitásra törekedve tesszük. A szűkítést két körülmény menti és ellensúlyozza. (1) Ma már Arany Zsuzsanna jóvoltából a rovat teljes anyaga könnyen hozzáférhető; az ellenőrző olvasás lehetősége biztosított. (2) A rovat teljesítménye, noha a glosszák az aktuális, pillanatnyi fejleményekre reagáltak, az alapmagatartás és a sztereotipizáló formulák *ismétlésére, megerősítésére és begyökereztetésére* épült. Azaz minden glossza voltaképpen a kevés számú alapvariáció lényegét mondja föl, ismétli meg – a „lényeg” tehát a jól megválogatott, limitált reagálásmód megmutatásával is elégségesen prezentálható.

3

A *Pardon*t kitalálója, láttuk, maga nevezte „harcos, polemikus irány”-nak, „verekedő rovat”-nak. Nem kerülhető meg tehát a kérdés, hogy kivel és mivel harcolt ez a rovat, mi ellen lépett föl két éves főnnállása során. Ha áttekintjük a glosszákat, azonnal kiderül, a rovat csaknem minden akkori nem kurzista lapra reagált. A glosszáíró folyamatosan figyelemmel kísérte a rivális újságokat, s amit valamilyen szempontból jellegzetesnek, vagy pláne irritálóknak talált, arra reagált – hol egy-egy szóval, mondattal, hol egy egész glosszával. A rovat irányát ezek a kritikus reflexiók rajzolják ki. De milyen hálózatot mutatnak ezek a kontroverziák? Milyen körből rekrutálódtak a rovat ellenségei?

A megtámadottakban többféle csoportképző lehetőséget is föl lehet ismerni.

(1) Maguk a lapok mint médiumok (az érdekek és törekvések közvetítői) is ellenségek lettek. A „kurzus” szócsöveinek, a keresztény nemzeti irányok zsurnalisztikai megtestesítőinek kivételével valamennyi akkor megjelenő újság a hiteltelenítendő és közböcsítendő körébe került. Leginkább, nem is véletlenül, a szociáldemokrata *Népszá-*

va, a bulvárlapok lehetőségeivel mesterien élő *Az Est*, a nagy tradíciójú, patinás *Pesti Napló*, a „szabadkőműves-radikális” *Világ*, sőt még a korábban Tisza István vezérelte liberális *Az Újság* és a pesti nagytőke tekintélyes német nyelvű lapja, a *Pester Lloyd* is. Nem maradtak mentesek a bírálattól a zsidó felekezeti lapok, például az *Egyenlőség* vagy – utóbb – az erdélyi cionisták orgánuma, az *Új Kelet* sem. Az értékhierarchiára jellemző, hogy a rovat életének első három hónapjában, 1919 októberétől december végéig a *Népszavát* közvetlenül érintő támadások voltak a legszámosabbak (Gl 63., 65., 67., 68., 69., 70., 72., 74., 79., 89., 90., 91., 95., 99., 100., 101., 102., 104.). De szépen kapott ugyanakkor a *Pesti Napló* (Gl 64., 71., 72., 73., 76., 77., 95.) és a *Világ* is (Gl 69., 87., 97., 99., 111., 112.). A *Pardon* viszonylatában némelyik megbírált újságnak a személyes pikantériája is fölismerhető. A megelőző évtizedben Kosztolányi éveken át volt a *Világ* egyik erőssége, az *Új Nemzedék*be pedig – ó idők, ó erkölcsök! – közvetlenül a *Pesti Napló* szerkesztőségéből érkezett. Sőt az újságíró Kosztolányit voltaképpen ez a két lap építette föl. A személyes érintettség, a közös múlt azonban számukra sem adott menlevelet. A rovat mindkét lapról igencsak „szépeket” írt. A glosszák, értelemszerűen, egy-egy közleményre, jelenségre reagáltak, de a glosszákban mindegyik rivális újságnak megvolt a maga sztereotip, ismétlődő, variálódó minősítése is. A rovat mindegyik lapra bélényet ütött, stigmatizálta őket. Az *Új Nemzedék*nél tudták, egy médium hatásos hiteltelentése és nyelvi megbélyegzése szorosan összetartozó beszédaktust képez, komponensei egymást erősítik. A nyelvi kép „logikája” a kommunikációban hatásosabb, mint az elvont, „racionális” észhasználat. (Erről a logikáról a későbbiekben még szólunk.)

(2) A bírált-támadott személyek köre ugyancsak széles, s e kör is több vonulattól állt össze. Kiemelt, szimbolikus szerepű közéletű szereplő volt Károlyi Mihály gróf és Jászi Oszkár, illetve Kun Béla, Szamuely Tibor, vagy éppen „Cserny Jóska” és csapata. Ők a két forradalom emblematis alakjainak számítottak. A volt népbiztosok is célkeresztbe kerültek, de – érdekes módon – csak szelektíven. Más-más összefüggésben, de Ágoston Péter éppúgy fölemlegetődött, mint Böhm Vilmos, Kunfi Zsigmond éppúgy, mint Lukács György vagy a keresztény (értsd: nem zsidó) Haubrich József. Jutott bírálat Pogány Józsefnek is. A „polgári” politikai és üzleti élet prominenseit is „megtalálta” a glosszarovat: Vázsonyi Vilmostól és Sándor Páltól Bárczy Istvánon és Krausz Simonon át mondjuk Giesswein Sándorig vagy Lovász Mártonig. Fontos célpontok lettek a média „urai” is, Hatvany Lajostól Miklós Andorig. A „közönséges” sajtómunkások ritkábban váltak célpontokká, de alkalmilag ők sem kerülhették el az *Új Nemzedék* bírálatát: Göndör Ferentől Gábor Andoron át, mondjuk, Róbert Oszkárig. (Igaz, Göndörrel és Gáborral a glosszaírónak személyes leszámolni valója is akadt.) Voltak felemás – hol védett, hol támadott – figurák is, mint például Friedrich István. Szimptomatikusnak tekinthető, hogy még a kommerciális kultúra „sztárjai”, például a nagysikerű kupléíró, a széles körben népszerű Zerkovitz Béla, alias „Lopkovitz” is támadott lett. Érdekes, s aligha véletlen, hogy Kosztolányi neves íróársai viszont többnyire kimaradtak a szórásból. A *Nyugat* meghatározó figurái, Ignatus, Osvát, de még Ady is érintetlen maradt, nem is beszélve a hajdani jóbarátról, Babits Mihályról. Nem kapott a szeme alá sem Juhász Gyula, sem Karinthy. Balázs Béla viszont nem részesült kíméletben (őt például Leninnel párban tűzte tollhegyre a glosszaíró), sőt még Szép Ernő is kapott fricskát. Értelemszerű, hogy olykor a nemzetközi politikai élet szereplői is fölbukkannak e hungarocentrikus közegben; mint forradalmi szimbólumok (például Lenin), mint aktuálpolitikusok és „békeszerzők” (mint például Wilson amerikai elnök).

E személyi kör, bár egyikük-másikuk esetében személyes averziók is motiválták a szerepeltetést, nagy általánosságban nem véletlenszerűen kerültek a kiválasztottak közé. Az adott nézőponton belül helyük volt, szerepeltetésük rendszerszerű megfontolásokra vall. Ezek az emberek a magyar államiság nagy, történeti megroppanása és a történeti

„magyar” középosztály pozícióinak meggyengülése idején (bár különböző módon és súllyal) olyan szerepet játszottak a folyamatokban, amelyet az élethelehetőségeiben radikálisan megcsökkent „úri” világ óhatatlanul negatív indexszel látott el. Ők szolgáltatták a tragédiára, az „érthetetlen” csapásokra a kézenfekvő és logikus magyarázatot. Nem „mi” voltunk gyengék, nem „mi” politizáltunk rosszul, hanem „ők”, s ami volt, az jó volt, „csak” a „mi” érdekeinkkel „ők” nem azonosultak, „ők” tettek tönkre mindent. (E logika szempontjából szimptomatikus Stromfeld Aurél esete, aki mint a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, az egyetlen katonai vezető volt, aki – de facto – honvédő teljesítményt: győzelmeket mutathatott föl az ország területi integritásáért vívott harcban, ám a glosszsaírótól bírálatot kapott. Miközben a Nemzeti Hadsereg fővezére és prominens tisztí kara ténylegesen semmit nem tettek ezért az oly sokszor és oly sokat emlegetett integritásért. Szegeden kaszinóztak – s olykor egy kicsit gyilkoláztak. De Stromfeld „vörös” volt, utóbbiak pedig „nemzetiek”.)

A magyarság „sírásóiként” vagy legalábbis bomlasztóiként, a „hagyomány” lerombolóiként vagy/és a gazdasági haszon lefőlözőiként szerepeltetett személyekre a rákeresést a *Pardon*-kötet névmutatója megkönnyíti.

(3) A glosszák igazi célpontjai azonban valójában nem maguk a lapok vagy/és a szereplők voltak, hanem bizonyos irányok és intézmények, amelyektől a „kurzus” meg akart szabadulni. Amelyeket le akart váltani, ki akart iktatni a „magyar élet” alakítói közül, sőt akár a társadalomból is. Vagy, legjobb esetben, „helyére akart szorítani”. Így a két forradalom (amelyeket természetesen saját idiómájuk szerint megbélyegezhetővé neveztek át) ideológiája és intézményrendszere, sőt működési módja is nemkívánatos lett. Sőt, sok vonatkozásban még a megelőző „liberális félszázad” (Szekfű Gyula) elvei, fejlesztő-emanicipációs gyakorlata, egyes diszfunkciói is kritika alá vették. A gazdasági viszonyok fejleményei, mindenekelőtt a tőkeértékesülés során keletkező profit társadalmi aszimmetriákat eredményező hatalma vagy a háború utáni, irritáló jelenségek (lánckereskedelem, árdrágítás stb.), az ellátási mizériák maguk is feszültségeket teremtettek. A forradalmak folyamatos hibáztatása, elítélése mellett szorosan megjelent mint glosszatárgy a „radikális, liberális és marxista sajtó” ugyancsak folyamatos ócsárlása is.

A különböző polemikus (vagy éppen „verekedő”) megnyilvánulások *egységesítő* közege az antiszemizmus volt.

Ez bármilyen téma és bárki szereplése kapcsán szinte automatikusan működésbe lépett. Sokféle nyelvi-retorikai konfigurációban, ám félreérthetetlenül. S ez a glosszarovatban jóval több volt, mint alkalmi érzelmi reakció vagy/és spekulatív okoskodás. Motivációja centrumában a „magyar” (értsd: úri, középosztályi) sérelmi pszichózis kereste kitérés lehetőségét, a revansot. Maga az antiszemizmus pedig ehhez az „ellenséget is megtalálta”, s jellegéből adódóan regulatív (cél jelölő és indulatokat irányító) eszmének bizonyult. Integrálta és egy ellenségre irányította a sokféle eredetű és természetű frusztrációt.

Az antiszemizmus persze nem volt előzménytelen Magyarországon sem. Néhány figyelmeztető esemény (a tiszsaeszlári vérvád-pör, az Istóczy-féle antiszemita párt föllépése) már jóval a századforduló előtt jelezte, hogy a modernizálódó társadalom kohéziója a genealógia mentén is meghasadhat. De az 1918 előtti „liberális félszázad”, bár utóbb az új kurzus ezt is a „hanyatlás korának” értelmezte, egészében a nagy fejlődés, a gazdasági és kulturális emelkedés korszaka volt. A háború és a háborús vereség azonban, amely a világgazdaság nagy, „lemeztektionikai” mozgásait képezte le, megroppantotta a dualista monarchiát.

„A dualista Monarchia Európa második legnagyobb kiterjedésű állama volt. 621 538 négyzetkilométer területen összesen 11 nyelvet beszélt 48 millió lakos, és ezzel nemcsak Európa harmadik legnagyobb népességű országa volt, hanem soknemzetiségű kozmopo-

lita világ is [...] ez a birodalom 1918-ban darabokra hullott. Önálló Csehszlovákia, Jugoszlávia és Magyarország jött létre, miközben nagy területek kerültek Romániához, Olaszországhoz és Lengyelországhoz is. Ezt a világháborúban elszenvedett vereség nyomán két egymásra ható tényező idézte elő: a győztes nagyhatalmak döntése, hogy a Németország természetes szövetségésének tekintett birodalmat fől számolja, s a Habsburg Birodalom különböző népeinek *nemzeti fejlődése*, amely önálló államalapításra sarkallta őket.” (Berend 2023: 8.)

A maradék Magyarország belső problémáinak rendezését nagymértékben beszűkítette és deformálta, hogy a győztes nagy- és kishatalmak (Antant, Kisantant) két alternatívát azonnal blokkoltak. Az új „vörös” perspektívát és a régi Monarchiához való visszatérést. (Egy „vörös” megoldás az orosz változások következtében fenyegető lehetőséget jelentett a „nyugati” tőkepozíciókra, a Habsburg-restauráció pedig a győztesek nyereségét veszélyeztette volna.) Ennél is nagyobb baj volt, hogy a „történeti” osztályok legfontosabb erőcsoportjai, az arisztokrácia és az „úri” középosztály, amely már 1914 előtt sem gazdasági és intellektuális teljesítményével tartotta fenn magát, igen rossz állapotban volt, képtelennek mutatkozott a problémák kezelésére. Csak egy az addigi fejlődési eredmények részleges visszavételén alapuló, retrográd autokrácia előtt maradt nyitva az út. És a süllyedésnek ez a „kurzusa” a zsidók leválasztásában találta meg a maga önigazoló programját. A zsidók magyarosodási opciójára már nem volt szüksége a magyarországi nemzetiségnek nagy tömbjeinek leválása után.

1919 őszére mindenesetre már feszült, mélységesen ellentmondásos, az egész társadalmat traumatizáló légkör alakult ki. Az élet széttört keretei között az erőszak hatodfél éve tartó tapasztalata és atmoszférája, a nélkülözés, a teljes egzisztenciális bizonytalanság, a hierarchiák és az államhatárok fölbomlásának sokkoló élménye, a csoportközi indulatok folyamatos erősödése, a reményvesztettség uralt mindent. A társadalom darabokra szakadt. Az „úri” sport az önigazolás és a bűnbakkeresés lett. A közélet orientációs káoszba süllyedt. S a gyűlölet atmoszférájának fokozása, nyelvének kidolgozása a lehető legrosszabb reakció volt, amelyet egy nyilvánosan megszólaló „írástudó” tehetett.

A *Pardon*-rovat megteremtése és üzemeltetése egy ügyes és kreatív intellektus végzetes, mélységesen sötét produkciója volt. Több, mint bűn, történeti hiba.

A glosszarovatban érvényesülő valóságértelmezés kognitív mintázata a felvilágosodás elutasításának hagyományát fogalmazta újra. Skrupulusok nélkül nyelvi-retorikai radikalitással.

4

A „liberális félszázad” sajtóviszonyaiból az antiliberalizmus korszakának médiavilágába átlépni nem egyszerű történet. A *Pesti Napló* (Hatvany Lajos által személyesen is kedvelt) sztármunkatársából az *Új Nemzedék* frontemberévé, verekedő glosszaírójává átlényegülni nem magától értetődő lépés.

A köpönyegforgatás lehetőségét azonban érdemes mindjárt zárójelbe tennünk – ez, bár tény, igen keveset magyaráz meg. Az érdekes esetünkben inkább az, hogy maga a glosszaíró hogyan magyarázta meg fordulatát, s tisztában volt-e új szerepe kognitív tartalmával. Kosztolányi elég okos és tudatos tollforgató volt ahhoz, hogyha választát nem is állította reflektorfénybe, a választ erre a kérdésre is megadta.

1921. május 21-én, „újnemzedékes” pályája vége felé, már „túl jón és rosszon”, a „következetességről” közölt glosszát (*Megint a következetesség*. Gl 312.). Az apropó egy több pártban és párt körül megfordult politikus, bizonyos Simontsits Elemér esete volt; a glossza az ő páfordulására reagál. Hogy következetes volt-e Simontsits? „Mi erre nem fele-

lünk” – mondja a glosszaíró (a képviselő úr láthatóan nem különösebben érdekelte), s a kérdés számára csak alkalom volt, hogy elmondjon valamit. A glossza a magyar politika egyik neves „köpönyegforgatóját”, Andrásy Gyula grófot jellemzi és minősíti. „Csak azt tudjuk”, mondja a glosszaíró, „hogyan Andrásy Gyulában igenis az *élet nagyszerű következtessége* lüktet, amely a jelszavak mögött a *tartalmat* keresi, és nem elvénhedt terminus technikusokhoz köti fölkanyarodó pályáját, hanem a benne élő mélységes *erkölcsi parancshoz*” (Gl 312.). Hogy ez a jellemzés/magyarázat illik-e Andrásyra, most ne bolygassuk. (Megítélésem szerint nem illik, az érvelés tárgyilag hamis. Andrásyt még olyan szoros szövetésű, mint Ignotus Hugo is végleg leírta.) Számunkra a szöveg fogalmi szerkezete és az abból összeálló irány a tanulságos. Kosztolányi „jelszavakról”, „elvénhedt” politikai frazeológiáról beszél, amelyeket a „tartalomra” figyelő és a „binnen élő mélységes erkölcsi parancshoz” igazodó érintett elhagy. És szerinte ez maga az igazi következtesség, lépésben az „élet nagyszerű következtessége lüktet”. Azaz az elavult politikai szótár ellenében az „élet” lüktetésére voksol; szerinte ez az erkölcsös és a következtetes magatartás. A folytatásban tézisszerűen is kimondja: „a szavakat a történelem teremti” (Gl 312.). A gyanútlan olvasó hajlik is ennek az érvelésnek az elfogadására, hiszen az élet csakugyan teremt új helyzeteket. Ám, vegyük észre, e tézis mögött nincs érdemi tárgyi elemzés, az érvelésből nagyon lényeges mozzanatok hiányoznak. Mi volt az a fogalmi rendszer, amely oda lett hagyva, ám korábban hiteles, jó rendszer volt, s mi az, ami „elvénhedtté” tette? Az erkölcsből hogyan, milyen lépéseken keresztül lesz politikai eszme, „jelszó”? És ami a fő: az „élet újszerű lüktetésének” mibenléte itt *üres* meghatározottság. Nem magyarázza meg az állásfoglalást (sem az azzal ellentétes, ugyanattól a lüktetéstől inspirált másik álláspont helyességét/helytelenségét). Az érvelésben szerepel ugyan példaként az irredentizmus, mint amely 1912-ben magyar szempontból még nem volt aktuális, ma – 1921-ben – viszont az ország szétdarabolása következtében már az. S a glossza szerint: „De aki magyar ma, 1921-ben irredenta lesz, arra talán mégse mondhatjuk, hogy következtetlen” (Gl 312.). Lehet, mondhatnánk erre; de nem biztos, hogy ez a „következtesség” a helyes álláspont, helyességét semmi sem igazolja a szövegben; lehet, hogy erre a helyzetre egy másik magatartás az erkölcsileg helyesebb és politikailag eredményesebb. Kosztolányi ezt nem mérlegeli. Ma már egyértelmű, a glosszaíró által helyezett irredenta álláspont sem pozitív eredményű, sem problémátlan nem lett.

A *Megint a következtesség* tehát elméletileg lyukas magyarázat, csak szubjektív önigazolásként olvasható. De két eleme azért így is ad információt a fordulat megértéséhez. Az egyik kétségkívül az, hogy maga Kosztolányi úgy hitte, erkölcsi parancsot teljesít, és ezt nyilvánosan is hirdetőnek tartotta. A másik: az élet „lüktetése”, amelyre igazoló magyarázatként hivatkozik, önleplező metafora. A lüktetés ugyanis érzékelt, de valójában nem értett és le sem igazán olvasható impulzus; ez, kognitív értelemben, maga az ösztönösség. Egy titokzatos, rejtélyes valaminek való engedelmesség.

De miképpen dekódolható ma a történelem e „lüktető” üzenete? És igazolja-e ez a hajdani döntést?

A rovat glosszáinak kognitív teljesítménye kétfelől, két úton közelíthető meg. A glosszák absztrakt szerkezetének föltárásával és a közvetített üzenetek ideológáinak számbavételével. Ez a kettéválasztás persze csak ideiglenes megoldás, metodikai fogás – csak azért különítjük el a két megközelítést, mert a bennük így föltároló féloldalasság: kiemel valami lényegeset. De a teljes jelentés fölismerését csak együtt teszik lehetővé; a részeredményeket össze kell kapcsolnunk.

Ha az alapszerkezetet már fölismertük, gyorsabban és pontosabban ismerjük föl a glosszák sorozatában szétszóródott, ám logikailag összetartozó ideologikumot is. A szerkezet ismerete megadja az olvasás módját.

A glosszák kognitív szerkezete a kommunikációs helyzetből következik. A glosszáíró ugyanis valamely élje kerülő idegen szövegre, pontosabban az abban megjelenített valamely történetre, állításra, tételszerűen megfogalmazott vagy csak implicite megjelenő vélekedésszövegre, egyfajta véleményklímára reagál. Bírálja, korrigálja, sőt elutasítja azt. Ha a kognitív nyelvészet szempontjaival és eszközeivel közelítünk e gyakorlathoz, a durva, hozzátéveleges séma szinte azonnal kirajzolódik előttünk. Minden szövegnek van ugyanis egy saját, a szöveg megalkotását és (helyes) olvasását irányító gondolati kerete, amely az üzenet elemeit elhelyezi, és súlyt ad nekik. A glossza, amely ebbe a szövegbe kívülről, idegen entitásként behatol, a szöveg megtámadója.

A glossza lényege ez a penetráció. De mivel a glossza maga is szöveg, eszköze értelem szerűen csak a saját értelmezői keretének a másokra való rákényszerítése lehet. A kognitív nyelvészet ezt a műveletet nevezi *átkeretezésnek*. És ennek az átkeretezésnek messzenemő gondolkodástörténeti következményei vannak. A szöveg elemeinek igazsága és szerepe megváltozik. A glosszáíró, aki ezt az átkeretezést végzi, automatikusan *átértelmezi* a megtámadott szöveg üzenetét. Cáfolja, relativizálja, hitelteleníti, akár visszájára is fordítja. A „pozitívból” például „negatív” lesz az átkeretező céljai szerint.

Az átkeretezésből fakadó átértelmezés azonban „tartalmilag” mindig konkrét művelet, tárgy szerint. Az átértelmezés mindig a konkrét tárgy helyéről való kimozdítása, *áttematizációja*. A megtámadott szöveg és a szöveget megtámadó glossza nem ugyanarról szól, maga a tárgy is más lesz a támadás során. A penetráció sikerét ez az áttematizáció, a tárgy mássá tétele biztosítja. A szó szoros értelmében tehát minden ilyen művelet más és más, és a siker a glossza kreativitásán múlik. (Ez az összefüggés jól leolvasható a *Pardon-glosszák sorozatáról* is, és jól demonstrálják Kosztolányi nyelvi-kognitív kreativitását.). Az alkalomhoz igazodásnak ez a kényszere azonban nem azt jelenti, hogy ne lennének olyan nyelvi-kognitív eszközök, amelyek a nagyon különböző tárgyak esetében is sikerrel fölismerhetők, illetve alkalmazhatók.

Három, szorosan összetartozó, ám mégis jól elkülöníthető értelmezési eszközt itt is célszerű megemlítenünk. Az egyedi/speciális *szóválasztást*, az *elemi metaforát* és az *összetett metaforát*. Mindegyiket előzetes célirányos elemzés készíti elő, egyik választás sem véletlenszerű, jóllehet az „öszönös”, intuitív megoldások is fokozhatják a hatást. (Ezek működését a későbbiekben konkrét szöveganyagon demonstráljuk majd.) Gondolatmenetünk e pontján azonban elegendő, ha csak azt szögezzük le, mindegyik említett eszköz *metonimikus* természetű. Az elvont, fogalmi összefüggések helyére mindegyik képszerű, képként leolvasható összefüggéseket állít. Ez igen hatásos retorikai eljárás, nagyon megkönnyíti az intencionált jelentés olvasói befogadását (a metafora sokkal inkább olvasóbarát, mint a szigorú és következetes absztrakció), s ha ez a használat összekapcsolódik a sztereotipizálódással (amely már ismert jelentésekhez kapcsolja az újat), a hatás könnyebbé és gyorsabbá válik. Ám a nyelvi kép, természet szerinti, fogalmi szempontból amorf, szerkezete rejtett. Nagyon könnyen a megtévesztés eszközévé válik. A képszerűség (a metafora), maga az invenciózusság nagyon vonzó, és megtévesztésként működhet, a hamis jelentés ideális hordozója.

A metaforahasználat morálfüggetlen; a kép igazsága a képalkotó moráljának a lekötelezettje. A morál pedig nem függetleníthető a világ elvont, fogalmi elemzésének helyességétől.

A képszerűséget érvényesítő kognitív eszközök szerepe a glosszák értelmezése kapcsán: *identifikáló* (azonosító) és *stigmatizáló* (megbélyegző). E két funkció maga a *de facto* átértelmezés.

Mindezeket demonstrálandó egyetlen – illusztratív – példa a *Pardon*-rovat anyagából. A *Nemzeti gyász* című glossza az *Új Nemzedék* 1920. február 21-i számában jelent meg (Gl 145–146.). A glossza előzménye jól ismert. A szociáldemokrata lap szerkesztőjét, Somogyi Bélát és az őt kísérő fiatal újságírót, Bacsó Bélát egy különítményes csapat elrabolta, megkínozta, meggyilkolta és a Dunába dobta. Az esetet a *Népszava* „nemzeti gyászként” tematizálta, az *Új Nemzedék* viszont átkeretezte a történetet, és az áldozatból, a meggyilkolt szerkesztőből olyan bűnöst kreált, aki kivonta magát a büntető igazságszolgáltatás hatalma alól, így – legalábbis az átértelmezés összefüggéseiben – az történt vele, amit megérdemelt. Hogy ezt az átértelmezést a glossza hogyan végezte el, szavankénti mérlegelést igényelne. Most annyi is elegendő a megértéshez, hogy ez az átértelmezés már a glossza első mondataiban megtörtént, és az áldozat/bűnös inverziója minden fogalmi elemzést, tárgyi leírást mellőzve egyetlen szóban egyesíti az identifikáló és stigmatizáló kognitív aktust. Somogyit bűnösnek azonosítja, és bűnössé bélyegzi. Ezzel a *Népszava* igazsága igencsak relativizálódott, a gyilkosok tette pedig a ’nem illik’ szférába került át. (*Pardon*, mondja az úriember, amikor véletlenül valakinek a lábára lép.) Ez az értelmezés azonban a glosszaíró tudatos művelete volt, Kosztolányi tudta, mit művel. E vonatkozásban árulkodó mozzanat, hogy utóbb, *Nero*-regényében elbeszéli az eset analógiáját. Az anyját meggyilkoltató Nerónak kétségei vannak, jól tette-e, amit tett. Nevelője, Seneca, a cinikus bölcs, bár megrendíti az eset, rövid gondolkodás után megnyugtató neveltjét: *mondd azt, hogy államéredek, és megnyugszol* – mondja a fiatal császárnak. A regénybeli fikción belül ez igen tökéletes átkeretezés, és a technika lényegét is *expressis verbis* kimondja: *mondd, hogy...*, azaz nevezd át a történetet, és minden rendben lesz.

Nota bene: Somogyiék meggyilkolása ténykérdés volt, áldozattá nem egy metafora logikája tette. Bűnössége azonban csupán egy stigmatizáló metafora, a glossza meg sem kísérli a tárgyi, logikai bizonyítást. A stigmatizációhoz elegendő annyi, hogy Somogyi a „másik oldal” lapjának volt a szerkesztője, azaz „ellenség”. Mi itt a glossza bűne? Átnevez (célirányosan) valakit/valamit, ám hiányzik az átnevezés tárgyi igazolása.

A glosszákban jelen lévő implicit értelmezési keret, amely az átértelmezés logikai-retorikai műveletét irányította, roppant egyszerű. Az aktuális jelenhez vezető úton a forradalmak *nem* a társadalmi emancipáció, az igazságos társadalmi rend megteremtésének – elbukott – kísérletei voltak, hanem az országvesztés okai és előmozdítói. Az országot háborúba vívó, a háborút sikerrel megvívni nem tudó, társadalmi káoszt teremtő *ancien régime* viszont e fölfogás szerint csak az előbbieket miatt lett sikertelen. A folyamatok áldozata pedig az úri, történelmi középosztály, amely most keresztény és nemzeti öntudatára ébred és leszámol „sírásóival”. Az értelmezés kerete tehát egy „magyar” mártírológia. A keretváltás paradigmatiságban mutatkozik meg a *Párizs vagy Budapest?* című, 1920. január 21-i glosszában (Gl 132.). „Párizsnak nincs pardon, de [...] ne hanyagoljuk el [...] Budapestet sem. A békét írhatták Párizsban, de a tollat Budapesten mártották tintába, innen adták *Clemenceau* kezébe. A demarkációs vonalakat a *Világ*, a *Népszava*, a *Huszádik Század* és a *Pesti Napló* szerkesztőségi asztalán rajzolták meg először [...]. A megszálló és hódító csapatokat nem annyira az antant küldte, mint inkább a Budapesti Népfőnység

hívta Erdélybe, a Felvidékre és a Bánátba. Testvéreinket innen Budapestről fektették az oláh és cseh deresre. A párizsi béke eszébe sem juthatott volna Nyugat-Európának, *ha előbb meg nem indul a budapesti támadás Magyarország ellen.*" (Gl 132.)

A kettős – identifikáló/stigmatizáló – átértelmezés sokszor csak szóválasztásban, frazémák megalkotásában, félmondatokban történik meg, ezek azonban az értelmezési keret hatalmának engedelmesskedve rendszerré állnak össze.

Az egyik módszer triviálisan egyszerű, a célba vett személyeknek, például a politikai élet szereplőinek átértelmezése, újraazonosítása. Az „üzenet” frazémákba sűrítése ugyanis ütőssé, koncentrálttá és – képszerűsége következtében – közvetlenül nem ellenőrizhetővé, s így hatásossá teszi az újraalkotott identitásképletet.

A politikusok átdefiniálásának néhány esetét itt is érdemes számba vennünk. A század első másfél-két évtizedének fontos szereplője volt *Jászi Oszkár*, aki ideológusként, a kibontakozó ellenkultúra motorjaként, a szociológián jóval túlmenő véleményhatalom, orientáló gondolkodó lett, és a Károlyi-forradalom hónapjaiban miniszter is volt. Őt a glosszák az egyik fő ellenséggé definiálták át: „Jászi-Jakobovits Oszkár, Magyarország legrangidősebb sírásója” (Gl 124.). Majd, még ugyanabban a glosszában: „Önt, pardon, nem üldözzük. Csak megvetjük és utáljuk, mint az idetolakodott idegen rablók kávéházi elgondolásainak megfogalmazóját, teóriáivá sűrítőjét és alkalmazóját” (Gl 123.). Egy alkalommal pedig nemes egyszerűséggel így említődik meg: „Oszkár, aki egy életet töltött a magyarság gyalázásával” (Gl 204.). Az igazi ütés azonban a szimpla gúny: „A halhatatlan Oszkár, úgy is mint Jakobovits, úgy is mint Jászi” (Gl 155.). *Károlyi Mihály*, aki szintén sokszor emlegetett célszemély, az 1918. őszi forradalom (egyik) névadója volt, miniszterelnök, majd köztársasági elnök, mindenekelőtt azonban „vörös gróf”. „A vezér”, mondja róla az egyik glossza (Gl 123.), a fegyverszüneti tárgyaláson „mollra hangolta farkastorkát” (Gl 123.). Igazában azonban: „Károlyi Mihály gróf, a nagy földosztó – aki előzőleg az országot is odaosztotta csehnek, oláhnak, szerbnek” (Gl 194.). *Hatvany Lajos* báró, irodalmi ambíciójú milliomos, mecénás és lapvezér (egy időben a *Pesti Napló* tulajdonosa és főszerkesztője, a háború utolsó éveiben egyebek közt Kosztolányinak is munkaadója). Ő az egyik glossza szerint: „szolgáltatón kívüli forradalmárvezér” (Gl 141.). Karikatúrája: az egyik fegyverszüneti tárgyaláson, „hogyan arcának félelmetes színt kölcsönözzön, két fogpiszkálót applikált az agyarai közé” (Gl 123.). *Giesswein Sándor* pápai prelátus, polgári politikus: „nyeregbe segítette az első forradalmat, és utána március 21-én a vörös tébolyt” (Gl 82.). Schwimmer Rózsa feminista mozgalmászervező, radikális politikus (mellesleg előnytelen külsejű hölgy). Az egyik glossza újradefiniálása során így lényegül át: „a galileista ifjúság nagyasszonya, Jászi Oszkárék sugárzó szépségű udvari dámája” (Gl 198.). Ő „alaposan levizsgázott, amikor a magyar ifjúság szája elől el akarta ütni a kenyeret; hogy görbelábú és görbeagyú bécsi fiainak, a radikális csemetéknek juttassa” (Gl 198.). *Bárczy István* várospolitikus, a főváros egyik vezető politikai szereplője. Ő olcsón megússza, ő csak „nagy demokrata lándzсарázó” (Gl 147.) – ami már-már dicséret is, hiszen a lándzсарázó szó Shakespeare nevének magyarítása.

A „négy vörös hónap” vezetői és szereplői közül is többen új identitást kapnak. A kulcsfigura értelemszerűen *Kun Béla* külügyi népbiztos, *de facto* a diktatúra első számú vezetője és emblematikus figurája volt, korábban szociáldemokrata újságíró. A kommunista mozgalmon belüli szerepe mindvégig feszültségeket generált. Őt az egyik glossza így nevezi meg: „Kun-Heródiás” (Gl 64.), akinek a *Népszava* „ezüsttálcán nyújtotta át a magyar munkásosztály fejét” (Gl 64.). Egy másik, 1919. október 21-i glossza mint „gonosztevőt” említi, jellemző módon egy köztörvényes gyilkossal (Nick Gusztáv) párban (Gl 74.). Egy másik alkalommal (1919. nov. 6.) „rablógyilkosság miatt országosan körözött egyén”-ként emlegetik (Gl 23.). Ugyanebben a glosszában mint „a vörösök nagymestere” is megjelenik. Úgy látszik, mondja a glosszaíró, „mégiscsak férfi és jellem ez a Béla, mint

volt márciustól áprilisig, amikor szerencsétlen magyarok százait küldte a vérpadra” (Gl 84.). A legrészletesebb portrét akkor rajzolja a glosszáíró, amikor Kun álnéven, Kolozsvári Balázsként bukkan föl és lepleződik le: „lompos mondatai pontosan megfelelnek lötyögő nadrágjának, a szellemessége arra a püffedt és álmos arcra, petyhüdt ajakra és tág tehén szemre vall, melyet tavaly tavaszkor eleget bámultunk”. Nyílt titok, hogy Kolozsvári Balázs nem más, mint Kun Béla, aki „bizonyos kolozsvári pénzkezelések” miatt cserélt nevet (Gl 153.). Gyilkos iróniájú, többretegű jellemzés ez. És ironikus álnévajánlatai közül az egyik egy hajdani terrormetaforát hoz játékba: *Gajdesz Bálint* (Gl 153.). Hasonló utalások (például Gl 188., 196.) után az összegző ítélet is félreérthetetlen és kemény: Kun Béla „véres kommunista” és „bosszútól lihegő moszkvai szökevény” (Gl 319.).

Kun Béla „őrültségeinél” egysíkúbb kép formálódott ki a rovatban *Szamuely Tibor* népbiztosról, aki mint a „front mögötti bizottság” (rögtönítélő törvényszék) elnöke közvetlenül irányította a kivégzéseket. Ő 1919 novemberében egy glosszában mint „a gettó gyáva veszett kutyája” jelenik meg (Gl 92.). Ugyanez a glossza „vörös főhóhérnak” is nevezi, s a „túladunai sírgödörökre”, árvákra és özvegyekre alludálva utasítja el Peidl Gyuláék lapjának Szamuely-értékelését (Gl 92.). Nem sokkal később, november 28-án ez az értékelés részleteződik és megerősítést kap. A glossza most „a vörös keresztényirtás négy hónapjáról” beszél, és Szamuelyt mint „a »szegény« öngyilkos főhóhér”-t nevezi meg (Gl 95.). Ez a bélyeg Szamuelyról máig nem törlődött le. A terror gépezetének „névtelen”, inkább csak általánosságban emlegetett közemberei („áltengerészek”, „göndörfürtű galíciai legények” stb.) közül a leghíresebb *Cserny József* lett, aki név szerint is fölbukkan a glosszában. Kosztolányi nemcsak kivégzését nézte meg, de szerepét egy glosszában összegezte is: „Schön Gábor és Cserny Jóska kijelentették, hogy az eszme mozgatta markukban a rohamkést, és az eszme nevében rugdaltak a Dunába egynémely komisz burzsujt, kinek zsebéből kimentették a csengő eszmei tartalmat” (Gl 159.). Ez az identifikáció a maga nemében retorikai bravúr. Nemcsak Cserny Jóska-t intézi el – ami nem volt nehéz –, de magát az „eszmet” is – méghozzá a gyilkosra redukálva azt, s az eszme kognitív szerkezetét, dinamikáját stb. meg sem kísérelve elemezni. A stigmát itt, nem szándéktalanul, az eszme kaptá, amely „hanyatt vágódott Magyarországon” (Gl 159.).

Nem véletlen, hogy a politikai nyomozók vezetőjeként *Korvin Ottónak* a szerepét a glosszák nem is igen írják le (Kosztolányi az ő kivégzését is végignézte!), helyette nevének onomasztikai újradefiniálása jelenik meg a glosszában. *Korvin-Klein Ottó* (például Gl 99., 110., 127., 280.). Egy helyen ugyan a glossza „bestiális gyilkos”-nak aposztrofálja (Gl 110.), tárgyilag minden alap nélkül, ám az igazi stigma a névalak, amely jelzi a megbélyegzett „faji hovatarozását”, zsidóságát. Az újradefiniálásnak ez a névtani formája ismétlődően előjön a glosszában – a jellemzés rutinmegoldásaként működik: *Jászai-Jakubovits Oszkár* (Gl 125.), *Göndör Ferenc*, *Krausz Nátán*, *Göndör-Krausz* (Gl 155., 160., 203.), *Sándor Pál/Schneider* (Gl 171.), *Szomory-Weisz Dezső* (Gl 175.), *Somogyi-Schlesinger Béla* (Gl 203.), *Garami-Grün Ernő* (Gl 203.), *Kunfi-Kohn Zsigmond* (Gl 203.), *Pogány-Schwartz József* (Gl 203.), *Gábor (Greiner) Andor* (Gl 207.), *Bíró-Blau Lajos* (Gl 115.).

A „négy vörös hónap” történetének természetesen sok és sokféle szereplője volt, súlyuk és szerepük a rovat szempontjából is szétszórtá őket. *Pogány József*, bár népbiztos is volt, s a rovat is emlegeti, ám ő csak egyike a sok jelentéktelen figurának, a legmarkásabb meghatározása egyik irodalmi művére épül: ő a „szökött Napóleon” (Gl 141.). E meghatározás persze a kontextus révén hatásos – a történeti Napóleon ugyanis kitűnő hadvezér volt, ám ez a hadügyi népbiztosról már a legnagyobb jóindulattal sem volt állítható. A nála jóval kisebb súlyú *Róbert Oszkár* (1891–1983) mégis karakteresebb és negatívabb meghatározást kapott, alighanem azért, mert újságíróként állt a diktatúra szolgálatába. Ő „a pesti gettó és a vörös hírlapírás szegénylegénye” lesz a rovatban (Gl 161.). Azaz nemcsak

azt közli róla a glossza, hogy „vörös”, de azt is, hogy zsidó és súlytalan figura. Érdekes fénytörésben jelenik meg Balázs Béla és Lukács György is. Történetileg mindenképpen Lukács volt a jelentősebb, az adott összefüggésben már csak azért is, mert népbiztosként is szolgált a kommünt, Kosztolányi averziója mégis inkább Balázst sújtotta. A „fából faragott Béla királyfi” (Gl 160.) meg is kapja a gúnyos karakterizálást. Lukács viszont csak mint egy „milliomos fia” kap szúrást (Gl 245.). Az igazi iróniát Lukács is Balázs viszonylatában vívja ki. Megtudjuk róla, hogy Balázs egyik nyilatkozata miatt Lukács szakított vele (Gl 160.), és a glosszaíró most az ő nyilatkozatát is követeli: „feltétlenül ragaszkodunk hozzá, hogy ő is nyilatkozzék. Egy világgondolat sorsa függ tőle” (Gl 160.).

Ravaszfelfogalmazás ez is, persze. A „világgondolat” értelemszerűen a kommunizmus, a „nyilatkozás” viszont – *ad analogiam* Balázs – a marxizmusban való csalódás beismerése lett volna...

8

Az *Új Nemzedék* glosszarovatában természetesen nem csak személyek átértelmezése történt meg, sőt a személyek átdefiniálása is voltaképpen egy nagyobb, személyek fölötti cél érdekében zajlott. A cél nyilvánvalóan a magyar katasztrófához vezető múlt, főleg 1918/19 átértelmezése, „megfelelő” színben való fölmutatása volt – a múlt ilyen negatív átinterpretálása igazolta ugyanis az aktuális „kurzust”.

Ennek a gyakorlatnak a teljes körű demonstrálása voltaképpen a rovat teljes anyagának a kommentált fölmondását, rekapitulálását jelentené. Ám a megértéshez alighanem elegendő néhány mozzanat bemutatása is.

Az első ilyen kognitív megoldás a „vörös” szín szisztematikus retorikai használata. Ha átnézzük a rovat anyagát, föltűnik, milyen sokszor és milyen megfontoltan szerepel a glosszákbán ez a színnév. Néhány példa erre: „négy vörös hónap” (Gl 146., 178.), „vörös terror” (Gl 63., 196.), „vörös gárda” (Gl 76.), „vörös hóhérok” (Gl 198.), „vörös főhóhér” (Gl 92.), „frígiai vörös sipka” (Gl 141.), „vörös halálautók” (Gl 146.), „vöröseMBER” [= Bíró Mihály úgynevezett „kalapácsos embere”, plakátfigura] (Gl 128.), „vörös Káin-bélyeg” (Gl 80.), „rettenetes vörös ököl” (Gl 192.), „vörös gajdesz” (Gl 148.), „vörös újságírás” (Gl 161.), „a magyar munkásság vörös tarsolya” (Gl 220.), „vörös frazeológia” (Gl 199.), „vörös igazság” (Gl 199.), „vörös patkányok” (Gl 122.) stb. Nyilvánvaló, a *vörös* irányzatjelölő, szimbolikus szín, illetve színnév, használatában semmi különös nincs. Ez nagyon régi, hagyományos irányzatjelölés, a francia forradalomtól és Petőfitől máig. 1918/19-ben az öndefiníció része, a *Pardon*-rovat okkal, joggal, sőt értelemszerűen él vele. Ám ha megnézzük, e színnév-szimbólum milyen szövegösszefüggésben, kontextusban jön elő, nehéz nem észrevenni, hogy a szimbolikus vörös mindig valami negatív entitással kapcsolódik össze – még akkor is, amikor a kiemelt frazéma („vörös igazság”) önmagában talán ellentmondana ennek. Ám a szövegösszefüggés ilyenkor is negatívba fordítja át a frazémát: a „vörös igazság” valójában hazugság. Némelyik frazéma pedig föltűnően durva, végtelen minősítés. Mi történik itt retorikailag? A vörös szín jelszerűen azonosít egy irányzatot, a vele összekapcsolt, negatív minősítéssé átfordító nyelvi elem pedig a pozitív tartalmú ideológimát negatívvá változtatja. A sokrétű és ismétlődő használattal megbélyegzi, és ezt a stigmát be is vési a tudatba.

A másik ilyen megoldás a legdurvább, morálisan leginkább megbélyegző állatmetafora, a „patkány” bevezetése és használata. A patkány az európai ízléskörben az egyik legvisszataszítóbb, a szennyel és mocsokkal szervesen összetapadó állat – emberre való alkalmazása szélsőségesen durva minősítés, a megvetés szélsőséges metaforája. A Kosztolányi-apológika sokáig tagadta, hogy Kosztolányi élt volna vele; erre az adott lehetőséget

az apologetikának, hogy egyik szerkesztősegi társa, Lendvai István is használta e metaforát: a glosszák patkányozója tehát csakis ő, azaz Lendvai lehet, vélték. A „patkányozó” glosszák között azonban több olyan is van, amely egyértelműen Kosztolányira vall, szerzőségét nem lehet elvitatni. A metafora már 1920. január 7-én megjelent: „Böhm elvtárs itt szervezi a *vörös patkányok* hadát. A csatorna és a lebuajok csőcseléke ült [...] a tradíciókban és keresztény hűségben fejlődött rétegek fölé” (Gl 122.). E glossza több helyre, így a patkányozó mondatot követő mondat képi logikája is jellegzetesen kosztolányis. Nem sokkal később, február 4-én újabb patkányos mondat olvasható az *És Salome táncol* című glosszában: „elbújtak a nemzeti hadsereg bevonulásakor minden *patkányok*” (Gl 142.). Ebben a glosszában olvasható a mondat: „Salome táncol, és a fejünk van az ő tányérján”, és e szöveg emlegeti az „ezüst tálca” alakot is. Ennek motivikus előzménye már ott van az egyik legkorábbi, 1919. október 3-i glosszában is (Gl 65.), amely a „Kun-Heródiásnak” ezüst tálcán átnyújtott fejeéről beszél. És nem véletlen, hogy a patkány metafora még 1920. december 5-én is fölbukkan: „most, hogy kitárult az igazi csatorna, a Cloaca Maxima minden szemétbogarával és patkányával” stb. (Gl 249.). Ennek szerzőségét éppen a szóban forgó motívum segítségével Takács László és Arany Zsuzsanna igazolta a Nero-regény és *Az ínség báránykái* cikk-analógiáival (vö. a glossza jegyzetével: Gl 249.).

Nota bene, az ilyesféle állatmetafora máskor is előjött a rovatban. Szamuely, láttuk, a gettó gyáva „veszett kutyája” volt (Gl 192.), máskor a „romlás hiénáit” emlegeti (Gl 112.), stb.

A harmadik, nagyon jellegzetes megoldás a *gajdesz* szó célirányos használata. A szó már 1919. december 19-én megjelent egy ironikus kérdés alakjában: „Ki ne kívánná vissza a gajdesz és a mindennapos gersli boldogulását?” (Gl 104.). 1920. január 3-án már egy egész glossza (*Tudja ön, mi az a gajdesz?*) tárgyalja e kérdéskört (Gl 126–127.). Ebben a nyugatiakkal szemben szögezi le: „mi tudjuk, mi a gajdesz, ők nem”, javaslat: „tudja ön, mi a gajdesz? Előbb próbálja meg – azután nyilatkozzék.” Majd zárásként is: „Pardon, kedves Európa [...] nyilatkozat előtt vegyen be egy adag gajdeszt!” (Gl 127.) Január 24-én már nyíltabb utalás történik erre a titokzatos szóra: „a szociáldemokraták egyelőre nem fejezhetik ki gajdeszekkel és spanyol csizmákkal a burzsoától való idegenségüket, mint a tavasszal, most megelőgszenek a némaság diktatúrájával” (Gl 134.). Február 6-án egy újabb szövegben is szembesülhetünk a gajdesz szóval: „fél esztendeje, hogy a gajdeszből félholtan kitértorogtunk, és bosszút kiáltottunk a bűnös Budapestre” (Gl 142.). Ez már jó megközelítéssel szól a metafora tartalmáról. Február 29-én Lovászy Mártont szapulva térünk vissza a metaforánkhöz: „egy antantbarát pacifista Károlyi–Lovászy-forradalom és a *vörös gajdesz* után” vagyunk, mondja a glosszairó (Gl 148.). A „vörös gajdesz” tehát a kommün egyik neve. Hónapokkal később ez az utalás ugyanebben az értelemben, de egy folyamat részeként, egyik fázisaként jelenik meg: „Kun Béla, a gajdesz, a gersli és minden elveszett” ironizál a glosszairó (Gl 188.).

Aki csak annyit tud a gajdeszről, amennyi ma az idézett frazémából közvetlenül kiderül, nem is érti, mi ebben a szóválasztásban a pláne. Nos, a szó az ógörög Hádész szó orosz közvetítésű *zsargon* változata, azaz a jiddis szótár szava. Etimológiája szerint jelentése a ‘halottak birodalma’, Kosztolányi tehát több legyet ütött e „zsidós” szó ismételt használatával. Tartalmilag utal a halálra, nyelvileg az oroszokra és a zsidókra, és a kommün/a diktatúra megnevezéseként – a zsidó név explicit emlegetése nélkül – „zsidózik”. A kommünt lezsidózza. Ebben persze semmi speciális nincs, ezt a minősítést sokféle módon, lépten-nyomon megtette a rovat, de a gajdeszsolással finoman bővítette retorikai választékát. Ahogy a pardon szó ismételtetésével, ezzel is finomkodva tudott stigmatizálni. A glosszairás „művészségét” fokozta.

A glosszák leplezetlenül zsidóellenesek. Számos nyelvi jel, retorikai panel árulkodik erről. A tételes megnevezéssel sem fukarkodik a szöveg. A „zsidó lapok”, a „zsidó sajtó”,

a „zsidókérdés”, a „böcher”, a „zsinagóga” (mint metafora), a „kormányozható cionizmus” vagy éppen „a keresztény gyilkos cionista osztagok” emlegetésével ugyanúgy találkozzunk, mint a közvetett, de teljesen egyértelműen dekódolható nyelvi utalásokkal, amelyek önmagukban is ideológémákként működnek: „faji jelleg”, „fajtestvérek”, „fajba tartozók”, „faji érdek”, a finomabban utaló „makabeus tüdő”, a „libazsíros kenyér”, vagy a „zsé betű”. Utóbbit érdemes kifejtett formájában is idéznünk: „ha két éve forradalmat mondott [tudniillik *Az Est*] egy kellemetlen, de őszinte *zsé betű* helyett, ma ugyanazon *zsére* gondol, mikor jogrendet mond” (Gl 191.). A „görbelábú és görbeagyú” fiúk, a „galíciai legények”, a „göndör fürtű” terroristák dekódolása sem okozott gondot senkinek. A „vigyorgó szíriai igazság” is nyílt utalás, mint a hozzá tartozó ironikus fölhívás is: „Világ zsidai egyesüljete!” (Gl 156.) Ezekben az antiszemita ikonokban többnyire nem is a fordulatok az igazán érdekesek, hanem összekapcsoltságuk valamely „radikális-liberális-marxista” törekvéssel. Azaz ezek a jelzések mindig kettős negatív indexűek.

A glosszákban megjelenő antiszemitizmus *fajelméleti* alapú. Ez paradigmaticus tisztaságban jelenik meg egy olyan glosszában, amely pedagógiai szelídséggel magyarázza el a „konzervatív zsidó szervezetnek”, hogy csinálhatnak bármit, akkor is zsidók, vagyis kártékony és veszélyes populáció tagjai maradnak. A Zsidó Magyar Diákok Országos Szövetségének így magyarázta el antidestruktív elképzeléseik képtelenségét: „hogyan képzeleli a szövetség a destruktív irányzat ellen való harcot, mikor a destruktív oldalon *hitsorsosainak* kemény légióit fogja látni ugyanazon *hanukamécse*s fényénél, ugyanazon *vértestek* ugyanazon *hagyományjaival*, ugyanazon *vágyak* testvériségében?” (Gl 88.) Ez a glossza nemcsak szokás- és rítusközösségeként írja le a zsidókat, hanem biológiai alapjuk („vértestek”) és pszichológiai konstitúciójuk („vágyak”) szerint is azonos populáció tagjaiként azonosítja őket. Akik „testvériségben” vannak egymással.

9

A glosszák írója tudatos kommunikátor volt, tisztában volt a média – a modern, nyomtatott tömegsajtó – hatalmával és szerepével. Alapvetően ezzel a médiával állt harcban, és bármily eseményt vagy személyt támadott, voltaképpen egy mediális harc frontembereként lépett föl. A „Jakobovits-ideológia építményét” (Gl 115.) és a „vörös frazeológiát” (Gl 199.) akarta például szétzúzni vagy legalábbis hitelteleníteni, de tudta, ehhez a „hordozókat”, a médiumokat is diszkreditálnia kell. Az identifikáló és stigmatizáló metaforákból így e lapoknak is kijutott.

A legfőbb ellenfél értelemszerűen a *Népszava* volt. Már a legelső, 1919. október 1-jei glosszában megszületett az alapmeghatározás: „a *Népszava*, a vörös terror lapja, a Szamuelylváltárs akasztófáinak, a marxista tébolynak, az országgyilkolásnak [...] a lapja” (Gl 63.). Valamivel később, november 22-én, újabb, a változásokat is fürkésző meghatározását adja: „a bolsevizmus tompított nagyharangja” (Gl 91.). December közepén „a *Népszava* lángvörös betű virágait” emlegeti, és azt állítja, a *Népszava* „csak a szenvedélyeket korbácsolja” (Gl 101.). Pár nappal később a „pártlap” lelkesítő szövegének ironikus dicséretét adja (Gl 103.), és retrospektíve „leleplezi” képmutatását: a „gerslizés” idején „*Népszaváék* számára a boldogulás csakugyan pezsgő, ricset és kinli alakjában jelentkezett, s a *Népszava* nem evett abból a gersliből, amit most megint be akar adni Budapest népének” (Gl 104.). A glosszairó számára, jellemező módon, a *gersli* maga volt a rossz táplálkozás szimbóluma. 1920 júliusában a népbiztosok tárgyalása kapcsán mondja ki: „minden mozdulat és mondat attól függ, hogy milyen a vörös hadijelentés. [...] általában nincsen pontosabb politikai viharjós és világtörténeti levelibéka, mint a szociáldemokrata” (Gl 197.). Nem is véletlen, hogy a rovat legfőbb ellenfele mindvégig a *Népszava* maradt.

Nagy ellenfél volt a *Világ* is. 1919. december 10-én az egyik glossza nemes egyszerűséggel „Jászi Oszkár leibzsurnáljának” mondja (Gl 79.), s nyakába varja Erdély elvesztését is: „a *Világ* volt az, amely éveken át gondoskodott arról, hogy az erdélyi kérdésben a külföld «tiszta» láthasson: ő kürtölte tele a világot magyar atrocitásokkal, ő hirdette a keleti Svájc gondolatát, [...] és, hogy Erdély a kultúrfölényes román faj karmai közé kerüljön” (Gl 99.). „A szabadkőművesség lapjaként” is említi a *Világot*, „hol Jászi Oszkár és Pogány József mocskolta a magyarságot”, „a galileisták” pedig „tajtékzó szájjal énekelték a nemzetköziség himnuszát” (Gl 151.). 1920. május 1-jén az aktuális glossza mintegy összefoglaló bűnlajstromot ad: „a *Világnak* sok elfeledtetni valója van, a forradalmi előtáncos most hangos kiáltózással akar a felszabadulás előtt táncolni, áthangszerelve ugyanazon dávidi hárfáját.” „Az összeomlásnak ő volt” a „legzajosabb mestere, most ugyancsak ő akar lenni a kossuthlajosi trombitás, a fajmagyar Tyrtaios, aki a forradalom és a belgrádi fegyverszünet vörös Káin-bélyegét homlokán rikító nemzeti színű babérokkal takarja el.” (Gl 180.) A sorjázó metaforák bélyegét ütnek a lapra, és egy jobboldali szótár szavait alkotják meg.

A nagy hatású bulvárlap, *Az Est* is megkapja a magáét. Egy 1920. július 13-i glossza szerint „a forradalom aszfalti pacsírtája” volt (Gl 191.). Egy hónap múlva az egyik glossza szerint *Az Est* „csinált Krisztust Kun Bélából, ő licitált rá baloldaliságában a *Népszavára*, és [...] ő elsőrendűen felelős a két forradalomban” (Gl 198.). 1920. szeptember 18-án újabb hatástörténeti diagnózissal állt elő a *Pardon*: „*Az Est* még a saját bűneit is a magyar munkásság vörös tarsolyába tolja. Mert mit várhattunk volna a zsidó szocialista agitátorok által amúgy is megszedített munkásságtól, ha egyszer a kivasalt, kifésült, kapitalista-burzoá *Az Esttől* is azt kellett olvasnia, hogy Lenin az új Krisztus, Kun Béla dettó »új Krisztus«, ha azt látta, hogy *Az Est* is vezércikkben tapsol a polgári miniszterek arcul köpködésének”, stb., „és akárhányszor szociálisabb a *Népszavánál?*” (Gl 220–221.)

Az Est „méltatásához” csak annyit, az *Új Nemzedék* lapvezérének, Bangha Bélának *Az Est* volt a minta, ő is egy *Az Estet* akart megteremteni – „keresztény” oldalon.

A lapok karakterizálásának példái még sorolhatóak lennének. De a fő trend a fönti három laptipológiából kirajzolódik. Legfőljebb azt érdemes még hangsúlyozni, hogy egy glossza, már 1919. november 1-jén elparentálta az 1918 előtti évtizedek vezető irányát, és a „megkövesült liberalizmust” és „sajtógárdáját emlegette” (Gl 79–80.). 1920. decemberében pedig külön glossza méltatta Szekfű Gyulának „a szabadelvűség hanyatló koráról” írott könyvét, amelyben Szekfű „megvilágította a liberalizmus tőkeuralmát is” (Gl 251.). *Sapientia sat.*

10

1920 nyarán a *Népszava* egyik mondata, ahogy mondani szokás, nagyon kiverte a biztosítékot a glosszaírónál. Hogy mi mérgecsipette föl, szorosan vett tárgyunk szempontjából kevésbé érdekes – maga a reakció azonban nagyon szimptomatikus. Sokat elárul a gloszsaíróról. „Shakespeare kellene ahhoz”, mondja a glosszaíró, „hogy egyetlen gyilkos szóba markolhatnók mindazt a perfídiát, gonoszságot, egy meggyilkolt nemzet testén táncoló kajánságot, amely ebbe a félmondatba bele van gyömoszólve” (Gl 192.). Az nyilvánvaló, a szóban forgó félmondat nagyon fölháborította, és abban is perfídiát, gonoszságot és kajánságot észlelt (vélt észlelni). De az már meglepő, és a többi glossza ismeretében is váratlanul nyílt beismerés, hogy a pardonozás „udvariassága” mögé bújój glosszaíró most nyíltan „gyilkos” készítéseiről vall. Elismeri, hogy sérelmeit „egyetlen gyilkos szóba” sűrítve szeretné megtorolni. Az indulat ösztönös kimondása meglepő, ám az e késztetést alakítani képes „irodalmi” eszmény még most is azonnal „szublimáló” hatású.

Súritó, tömény szóval akarna válaszolni, úgy, ahogy szerinte csak Shakespeare volt képes, azaz indulatait tömör és ütős verbális alakra hozva. A legmagasabb rendű – shakespeare-i – minta szerint. Esménye ilyen megvallása árulkodó. Ráeszméltet bennünket arra, hogy a glosszaíró – ha nem is a nagy angol „lándzсарázó” nívóján, de igen magas retorikai szinten – ezt az eszményt igyekezett megvalósítani a napi újságírói gyakorlatban. Szavaival „gyilkolni”, megsemmisíteni akart. És képei, asszociációi csakugyan minőségek, hatásosak. Ám e vallomás eddig nem említett passzusai azt is elárulják, a glosszaíró meglehetősen frusztrált volt. Amikor a „meggyilkolt nemzet testén” zajló táncolást emlegeti, akkor ez még akár egy sikerületlen, túlírt metafora logikájára, képalkotásra vallhatna. Amikor azonban panaszáradata közepén, váratlan kapcsolással egy nem sztereotipizálódott népvét hoz játékba, már tudattalanjába enged bepillantani; „mi emberek vagyunk, nem csak a hottentották” (Gl 192.). Ez a globalizáció romboló dinamikájának kiszolgáltatott periféria, a kolonializáltság még öntudatra jutni nem tudó sérelme. Mélyebb sérelem, mint egy szimpla nacionalista érzületkifejezés (a glosszaíró annak elvesztése rendíti meg, ami addig lehetőségei emelkedését biztosította), és ez a megrendülés személyisége mélyrétegeiből fakad föl. (Nota bene: maga a „hottentotta”-analógia lehetősége is a globalizációról árulkodik. Ekkor már, szórakoztatóipari terméként, sok egzotikus, érdekes idegen kultúra is eljutott a magyar fővárosba. Másféleségüket észlelheték, produkciójukat „fogyaszthatták” a pestiek. A kuplák, a világ észlelésének e gyorsreagálású, léha nagyvárosi érzékszervei már reagáltak is erre az egzotikumra, furcsaságaikból olykor kulturális, például zene- és táncdivatot kreáltak, stb.) Kosztolányi erről rosszállóan maga is írt. 1920. december 3-án, már „pardonozó” periódusában például így: a pesti kávéházakban „hol füstös arcú cigányok gyantáztak hajdanán”, újabban másféle zenészek játszanak. A „zenekarok derekasan, művészien játszanak. A német, francia, olasz, spanyol, angol és amerikai muzsikán kívül naponta halljuk az ismeretlen különös fajták zenéjét: a néger dalokat, a japán indulókat, kínai táncdarabokat, a bolgár, albán és eszkimó zenei lángelmék alkotásait. Csak magyar zene nem szerepel soha és sehol” (Gl 247.). Ez már a valódi *ressentiment* hangja. És nem véletlen, hogy a „hottentotta”-metafora egy változata utóbb, kritikus időkben, Németh Lászlónál is megjelent, például az 1943-as szárszói beszédében. Ha ezt valaki véletlenül véli, jusson eszébe a jól dokumentálható filológiai összefüggés: Németh László más „újnemzedékes” inspirációkat is hasznosított, a „harmadik Magyarország/út/oldal” gondolat forrása például a még Kosztolányi által is „terroristának” bélyegzett Lendvai volt. Az eszmék kapillaritása olykor nem lebecsülhető eredménnyel közvetít.

A *Pardon*-rovat is sok mindennek megágyazott.

11

Az *Új Nemzedék* rovata a véleményhatalomért folytatott küzdelem egyik nagyon fontos és eredményes eszköze volt. Egyes megoldásai bravúrosak, retorikai remeklések. Aki azonban tárgyi útbaigazítás reményében olvassa őket – akár hajdani kortárs olvasó volt, akár mai érdeklődő –, önmagát vezeti meg, ha hisz e glosszák retorikai sugalmainak. A rovat visszaélt a mediális szöveg és potenciális olvasója közötti szükségképpeni bizalmi viszonytal. Fogalmilag tiszta érvek helyett érzelmeket és előítéleteket mozgósító, képszerűsége révén könnyen befogadható metaforákat ad, „irodalmat”. Az olvasó a glosszákban a hamisrealitás-termelés történetének egyik reprezentatív magyar szövegtörzset kapja. És áldozatul esik a művészi retorika – megtévesztve orientáló – hatalmának.

JEGYZETEK. A *Pardon*-rovat anyaga kötetben: *Pardon... Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1919–1921*. Szerk. Arany Zsuzsanna. Bp. 2019, Osiris. A glosszák e kötetben a 63–362. oldalakon olvashatók; ezekre Gl rövidítéssel és oldalszámmal hivatkozom. A rovatnak – Göndör Ferenc leleplező cikkétől (*Pardon. Kosztolányi Dezsőné kalandjai és viszontagságai a destruktív Bécs városában. Az Ember*, 1921. máj. 1.) Arany Zsuzsanna *Előszó* című szövegéig igen nagy, de fölöttébb vegyes, megközelítésében és színvonalában is szélsőséges végletek között mozgó irodalma van. (Arany idevágó írása-inak jegyzéke a fenti kötetben: 363., ugyanott: 363–366. irodalmat is ad.) Maga Arany az apologetikus irány képviselőjeként indult, ezt utóbb némileg módosította, de álláspontját teljesen máig nem revidálta. Az általa is Kosztolányi-írásoknak minősített glosszák mennyisége azonban lehetetlenné teszi a Kosztolányi-mentegetés fönttartását. Szimptomatikus, hogy a Klub Rádió 2023. május 15-i, Szénási Sándor vezette beszélgetőműsorában a két beszélgetőpartner, Spiró György és Hatos Pál már egyaránt evidenciaként kezelte Kosztolányi negatív szerepét a rovat körül – a magam kezdetől kritikus álláspontját, egy-egy rész kérdés tisztázása közben, lásd például a következő cikkekben: Lengyel András: *Egy Pardon-cikk és utóélete. A publicista Kosztolányi portréjához. Magyar Média*, 2001/2., *Az Apostol-ügy. Egy 1920 őszi Kosztolányi-cikk sorsa. Holmi*, 2006/11., Kosztolányi „latin világoossága”. *Kalligram*, 2009/2., *A Kosztolányi életmű sötét oldala. Eszmélet*, 2015. nyár. – *A Pázmány-szárlól: Lengyel András: Az „ördög ganéja”. A hamis realitás teremtésének artisztikus tudománya. Forrás*, 2020/4., – *A Pardon*-rovat irodalmából lásd még Bíró-Balogh Tamás: *Mint aki a sínek közé esett. Kosztolányi Dezső életrajzához*. Bp. 2014, Equinter. – *A történeti háttér irodalmából csak három, erősen különböző, de tárgyilag gazdag anyagú munkára utalok: Horváth Zoltán: Magyar századforduló. A második magyar reformnemzedék története 1896–1914*. Bp. 1961, újabb kiadása is van; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp. 2005, Osiris (több kiadása is van és külföldön is többször kiadták); Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és a forradalom története*. Bp. 2018, Jaffa. Érdemes megemlíteni egy rövid, újabb cikket is: Berend T. Iván: *Ausztria és Magyarország. Élet és Irodalom*, 2023. máj. 5., 13. – *A Pardon*-glosszák által támadott fejleményekhez és szereplőkhöz lásd: *Jászi Oszkár bécsi naplója*. Sajtó alá rend. Litván György. Bp., 2001. MTA Történettudományi Intézete; Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I–II*. Pozsony, 2012, Kalligram. – E cikk, miközben épít az addigi kutatási előzményekre, módosít a nézőpontra, és a glosszák értelmezésében a kognitív nyelvészet szempontjait is hasznosítja. A máris gazdag irodalomból csak utalok, inspiráló szerepe révén, George Lakoff írásaira. E megközelítés alaptézise (Lakoff megfogalmazásában): „a legtöbb ember keretezés, metaforák, narratívák, képek és érzelmek alapján gondolkodik”. Az irányultság indítóműve: Lakoff, George – Johnson, Mark: *Metaphors we live by*. Chicago, 1980, University of Chicago Press. Vö. Lengyel András: *Minerva baglya. A későmodern gondolkodás történetéhez*. Bp. 2022. Írásomhoz ösztönzést adott Hankiss Elemér régi cikke is: *József Attila komplex képei. Kritika*, 1966/10., 11–23. A kognitív nyelvészet szerepe kritikai, föltáró. A történeti, szociológiai és filológiai munka azonban változatlanul nélkülözhetetlen a történeti realitás megértéséhez.